

אחד העיסוקים החביבים על היסטוריונים כיום הוא חשיפה של מסורות מומצאות. לכל אומה יש מנהגים, חגים, "אתרי מורשת" ואביזרי לבוש, שנחשבים בעיני בניה ובנותיה, אך גם בעיני זרים ותיירים, כקיימים בצורתם הנוכחית מקדמת דנא, מאז ומעולם, והם סמלים בעלי מעמד מקודש. המגמה הרווחת בקרב חוקרים בעשורים האחרונים להציג רכיבים שונים כאלה בתרבויות הלאומיות כהמצאות מאוחרות, שנועדו לשרת אידאולוגיה ולחזק רגשות פטריטיים, קיבלה תנופה עם פרסום קובץ המאמרים בעריכתם של אריק הובסבאום (Hobsbawm) וטרנס ריינג'ר (Ranger) בשנת 1983, **ההמצאה של מסורת** (*The Invention of Tradition*). רוב הדיון באוסף זה נסב על התרבות הבריטית, ואחד המאמרים בו, שהתפרסם בראשונה באמצע שנות השבעים ודן במסורות של סקוטלנד, הוא פרי עטו של ההיסטוריון הנודע יו טרוור-רופר (Trevor-Roper). מאמר זה היה לעמוד תווך בקלסיקה של ניתוח מיתוסים וזכה כעת לעדנה מחודשת הודות לפרסום ספרו **המצאתה של סקוטלנד** (*The Invention of Scotland*), בשנת 2008, חמש שנים לאחר מותו של המחבר. טרוור-רופר גילה, כי החצאיות הסקוטיות (kilts), שהן התלבושת הלאומית החגיגית של הגברים בסקוטלנד, היו פטנט של יזם אנגלי, שהקים מפעל בסקוטלנד בשנות העשרים של המאה השמונה-עשרה, ואילו צבעי המשבצות של בד החצאית (tartan), המשמשים סמל להשתייכות לאחד מהשבטים (clans) בהרי סקוטלנד, אינם אלא המצאה של המאה התשע-עשרה – למעלה משש-מאות שנה אחרי התקופה המוצגת בסרטו עטור הפרסים של מל גיבסון (Gibson), **לב אמיץ** (*Braveheart*, 1995). התוכנית השאפתנית, שאושרה על-ידי ממשלת ישראל במושב מיוחד בתל חי בפברואר השנה, לשימור 150 אתרי מורשת, ובתוכם גם מערת המכפלה וקבר רחל, נועדה – כך הצהיר ראש הממשלה – ליצור "שביל היסטורי" מתקופת התנ"ך דרך בית שני ולאורך תולדות עם ישראל, ולצדו את שביל 'החוויה הישראלית', שדרכם יוכלו משפחות מכל רחבי הארץ ללמוד על מורשת עמם. התוכנית עוררה ביקורת בציבור – בגלל ההתעלמות מתביעותיהם של בני דתות ולאומים אחרים על כמה מן האתרים הללו, בגלל המסקנה המובלעת, כי מדינת ישראל לא תוותר על אחיזתה בשטחים שבהם נמצאים אותם מבנים, אך גם כיוון שחלק מן "המורשת" המיוחסת למקומות הללו איננה אלא בדיה.

אולם, מורשת בדויה או שימור וטיפוח אתרים שחשיבותם ההיסטורית מפקפקת, אינם המצאה ישראלית: אין כמעט מדינה מודרנית שאיננה מתהדרת במוסד כלשהו לטיפוח המורשת הלאומית. יתרה מזאת, גם במדינת ישראל קיימת זה כבר מסורת מכובדת להמצאת מסורת. הדוגמא המובהקת ביותר, שאותה מביא דורון בר במאמרו להלן, היא פועלו של שמואל זנוויל כהנא, מנכ"ל משרד הדתות בשנות החמישים והשישים, אשר "קידש" מקומות, סלעים, קברים ועצים בתחומי מדינת ישראל, וחיבר אותם אל סיפורי המקרא ואל ציוני דרך בהיסטוריה של הציונות גם יחד.

לאמתו של דבר, כל תהליך ה"ישראליות", שבו דן קובץ המאמרים המיוחד, "מסע אל הוויות ישראליות", בגיליון זה של **זמנים**, מושתת במידה לא-מבוטלת על המצאת מסורות: במזון, בביגוד, בתכשיטים ובפולקלור, ביצירה המוסיקלית ובמחול, במנהגי החגים – על-פי תכתיבים של הממסד והאליטות, אך גם "מלמטה", מתוך רצון של עדות מסוימות לברוא לעצמן מסורת ייחודית (כמו למשל, חגיגות המימונה).

אולם, בין שהן אותנטיות ועתיקות-יומין ובין שהן יצירה מלאכותית מודרנית, רבות מן התופעות הללו הופכות לנכסי צאן ברזל והן מגדירות ומעצבות את זהותה והווייתה של האומה. החברה הישראלית – בגלל שהיא צעירה באופן יחסי, בגלל שכינסה לתוכה קבוצות אתניות רבות ושונות וכתולדה של הרעיונות של "קיבוץ גלויות", "כור היתוך", "חידוש ימינו כקדם" וכיוצא באלה – היא מעבדה פורייה במיוחד לחקר התופעה האוניברסלית של מסורת מדומינת.

אך כדי שלא נעסוק בגיליון רק בהוויית ישראליות, הריאיון עם שולמית שחר, היסטוריונית שהייתה מפורצי הדרך בחקר קבוצות שוליים בימי-הביניים, פותח בפנינו צוהר לעולמם של נשים וילדים, שהורחקו בדרך-כלל ממרכז הבמה ההיסטורית: "אנשי שוליים", היא אומרת, "הם מי שהכוח אינו בידם". שני מאמרים נוספים, מאת היסטוריונים חשובים שהתארחו לאחרונה באוניברסיטת תל-אביב, מעידים כי אכן הזרקור העכשווי מאיר פינות חשוכות או מוזנחות של העבר: חייו של ילד הולנדי במאה השמונה-עשרה, שלא היו זוכים בתשומת-לבנו אלמלא כתב יומן לפי דרישת הוריו; וחידת חייהן ומותן של נערות יתומות בפירנצה, שאכן היו בגדר "השוליים שבשוליים" של החברה העירונית במאה השש-עשרה.